

BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 26 - DUIVELSROOSTER

KERKHOFROOSTER

Vroeger bestonden er veel magische rituelen rond de begrafenis die tot doel hadden een scheiding aan te brengen tussen de wereld van de doden en die van de levenden. Materiële overblijfselen daarvan bestaan nog tot op de dag van vandaag, maar ze zijn schaars.

Door de ommeegang, het drie-maal rondom het kerkhof dragen van de dode over een speciaal pad alvorens naar het graf te gaan werd een magische kring rond de dode getrokken en werd hij uit de wereld van de levenden verbannen. Bij het luiden van de doods-klok werd door

een 'heidens kabaal' te maken de overledene beschermd tegen boze machten bij zijn overgang naar een ander leven. Ook het plaatsen van een kerkhofrooster in de ingang van het kerkhof was vroeger een wijdverbreid gebruik. Een kerkhofrooster is een houten of ijzeren constructie, die over een ondiepe kuil in de kerkhof-ingang werd gelegd en waar-

van de stangen of latten zover uit elkaar lagen, dat het een mens niet, maar een dier wel belette er overheen te lopen. Zo'n rooster is het beste te vergelijken met de huidige wildroosters.

NEDERLAND: DUIVELSROOSTER

In de Middeleeuwen lag het kerkhof in een cirkel om de kerk heen. Kerk en kerkhof waren omheind door een haag, muur of gracht om de scheiding tussen de profane en de sacrale wereld te markeren. In plaats van een toegangspoort of -deur legde men in de ingang een rooster. Hierdoor kon het vee van de geestelijke, dat op het kerkhof graasde, er niet vanaf en allerlei andere dieren die vrij rondliepen konden het kerkhof niet op.

In het middeleeuwse volksgeloof werd daardoor ook de duivel, die werd voorgesteld als een menselijk wezen met bokkenpoten, verhinderd op het kerkhof te komen. En zo kreeg in Nederland het kerkhofrooster de benaming *duivelsrooster*.

Er zijn maar weinig duivelsroosters behouden gebleven. In Drenthe vinden we ze op drie plaatsen, in Havelte, Ruinerwold en Borger en in Overijssel vinden we nog een exemplaar in Delden.

In Delden markeert een duivelsrooster de vroegere afsluiting van het kerkhof en kerkerrein. De kerk is eigendom van de Nederlandse Hervormde Gemeente en werd voor het eerst vermeld in 1118. Ook in Borger is er nog een compleet duivelsrooster in het lage muurtje rond de kerk aanwezig. Op het voormalige kerkhof staat nog één grafmonument. In Havelte zijn twee duivelsroosters, één voor en één achter de kerk. Ze hebben nu geen enkele functie meer, je kunt er zo omheen lopen.

Delden

Havelte

Borger

RUINERWOLD: MOOISTE VOORBEELD

In Ruinerwold zijn ook nog twee duivelsroosters. Hier krijg je de beste kijk op hoe het vroeger was. De Nederlands Hervormde kerk in het gehucht Blijdenstein, die in zijn huidige vorm uit de 15de eeuw dateert, ligt op een lage heuvel, die is omgeven door een ondiepe gracht. Ook hier zijn twee toegangen tot het kerk(hof)terrein en in allebei ligt een ijzeren rooster, nu bedekt met een rubberen mat. Maar achteraan is nog een doorgang, namelijk die naar het erf van de pastorie. Daar ligt geen rooster in, zodat de koeien van de pastoor/dominee zich vrijelijk naar het grazige kerkhofterrein konden begeven. Dat duidt dus heel duidelijk op de functie van de roosters als veerooster. Via de pastorie zou de duivel namelijk heel gemakkelijk op het kerkhof kunnen komen.

Ruinerwold: voorkant

achterkant

zijkant

EUROPA: CRURIFRAGIUM

Wie zich verdiept in de geschiedenis van het kerkrooster, komt steeds hetzelfde tegen: het is een barrière met twee functies. Enerzijds, en waarschijnlijk oorspronkelijk, bood het rooster bescherming tegen het doorlaten van dieren en anderzijds gaf het bescherming tegen de magische wereld van het duistere, demonen of duivels. Het idee van de scheiding tussen de magische wereld van de dood en het leven heeft in Europa van het zuidoostelijke Alpengebied tot in Scandinavië gespeeld. Nergens is echter zo'n middeleeuws kerkhof in zijn totaliteit bewaard gebleven. Er zijn slechts wat restanten overgebleven. Dodenlantaarns en doodsklokken kom je geregeld tegen, maar het duivelsrooster of andere barrières tegen demonen (lees dieren) zelden.

Het is niet meer te achterhalen wanneer het gebruik is begonnen. De oudste melding in Nederland was in Haarlem, waar in een stuk uit 1390 sprake is van *den roester opt kerkchhof*. In Duitsland, waar het rooster *Beinbrecher* werd genoemd, stammen de oudste vermeldingen uit 1423 in Kleinbockenheim bij Worms en uit 1437 uit Bayreuth. Daar werden de roosters met de Latijnse term *Crurifragium* (benenbreker) aangeduid, hetgeen op zich een beetje merkwaardig is. *Crurifragium* is namelijk het ritueel van het breken van de benen van een gekruisigde.

Overall in Europa heeft het duivelse aspect meegespeeld. Dat er ook nog andere vormen bestonden als barrière of dat er een andere symboliek aan werd toegekend, blijkt uit de volgende voorbeelden.

DUITSLAND: HEXENGITTER & LAURENTIUSROST

Heidelberger Totentanz

Op een fragment uit de in houtsneden uitgevoerde *Heidelberger Totentanz* van Knoblochtzer uit einde 15e eeuw staat een kerkhof afgebeeld met alle middeleeuwse ingrediënten: graven, knekelhuis, dodenlantaarn, kerkhofmuur en kerkhofrooster. Het rooster werd in Duitsland, zoals boven al aangegeven, *Beinbrecher* genoemd. Het geeft de functie aan, want praktisch was het rooster bedoeld om het vee van de priester te verhinderen het kerkhof te verlaten en vreemde dieren om het te betreden. Daarnaast had het ook een onheil afwerende functie, want hierdoor werd de wereld van de levenden en de doden gescheiden. Vanwege die magische lading en de angst voor 'levende doden' werd het rooster in de volksmond *Hexengitter* genoemd.

Vanwege de vorm werd het ook wel *Laurentiusrost* genoemd naar de heilige Laurentius, martelaar uit de 3de eeuw in Rome, die vanwege zijn geloof gemarteld werd op een rooster boven een vuurtje. Van hem zouden de legendarische woorden zijn: *deze kant is gaar, draai me maar om voor de andere kant!* Zijn weg door het vuur opende voor Laurentius de hemel en symboliseert daarom de lijdensweg van de arme zielen door het vagevuur alvorens zij in de hemel kunnen komen.

FRANKRIJK - BRETAGNE: ENCLOS PAROISSIAL

In Bretagne werden in de 15de tot in de 17de eeuw diverse *enclos paroissiaux* aangelegd. Een *enclos paroissial* is een door een muur omsloten geheel van kerk, kerkhof, triomfpoort, knekelhuis en Calvarieberg.

Via de *porte triomphale* betrad je het complex. Deze toegangspoort dankte haar naam aan het geloof, dat de overledene door het eeuwige leven in te gaan over de dood triomfeerde. Daarom moest hij via een triomfpoort de drempel naar zijn laatste rustplaats overschrijden.

En het was ook letterlijk een drempel, want over het algemeen werd de toegang via de *porte triomphale*, die meestal uit drie bogen bestond afgesloten met een horizontale drempel, waar je met een hoge stap overheen moest stappen. Die drempel was bedoeld om huisdieren te verhinderen de sacrale ruimte binnen te gaan. Maar ze bood ook bescherming aan de doden voor demonen en eeuwige verdoemenis.

In o.a. Sizun (Saint Suliau), La Martyre (Saint Salomon) en Lampaul-Guimiliau (Notre Dame) zijn nog een paar mooie voorbeelden van zo'n triomfpoort te vinden. Nu de duivel verdwenen is, ook uit Frankrijk, is de drempel (van de middelste poort) weggehaald om de toegang voor bezoekers niet te belemmeren.

Sizun: Saint Suliau

Lampaul-Guimiliau: N Dame

La Martyre: Saint Salomon

GROOT-BRITANNIË: DEVIL'S DOOR

Dat de duivel overal een rol speelde blijkt wel uit het fenomeen *devil's door* in Groot-Brittannië.

Zoals overal in Europa was begraven worden op het noordelijkste deel van een begraafplaats een straf, want dat was de plaats van duisternis, duivels en demonen. In Schotland werden op een christelijke begraafplaats de goede gelovigen begraven op de zuid- en oostzijde. De noordzijde was gereserveerd voor moordenaars en zelfmoordenaars, van wie de lichamen

aan de noordzijde door de *devil's door* naar binnen werden gebracht om te worden begraven. Ook kerken hadden in Groot-Brittannië in

de noordelijke muur een *devil's door*, die bij doopplechtigheden werd geopend om de duivel uit te laten.

Op Greyfriars Kirkyard in Edinburgh, dat in 1562 geopend werd, bevindt zich in de noordelijke muur nog een ingangspoort in de buurt waarvan vroeger veroordeelde misdadigers werden begraven; deze poort is altijd op slot.

Edinburgh - Greyfriars Kirkyard: devil's door

ROOSTER, DREMPEL, DEUR OF KRUIS

Een rooster, een drempel of een deur om de duivel tegen te houden, het zijn mooie voorbeelden van bijgeloof. In Friesland bevindt zich in Stiens in de toegang naar de begraafplaats een duivelskruis, een draaihekje in de vorm van een liggend kruis op een centrale paal. Aangezien een duivel des duivels wordt van een kruis, wordt hij zo tegengehouden. Zo zullen er ongetwijfeld meer vormen van bescherming tegen de duivel, demonen en magische krachten zijn geweest. Wie er oog voor heeft, ontdekt ze misschien wel.